

UOT:82.

NİZAMİ GƏNCƏVİNİN ƏSAS TEMATİK QAYNAQLARI

Dosent Məmmədova Susənbər
Azərbaycan Texnologiya Universiteti

Xülasə: Nizaminin əsərlərinə yazdığı müqəddimələrdən çıxan məlumatlardan onun qədim dillərdən pəhləvi, nəsturi, yəhudi dillərini də bildiyini öyrənirik. O özpoemaları üçün topladığı materialları adi və genişyayılan sadə mənbələrdən deyil, qeyd edilən qədim dillərdəki məxəzlərdən dəqiq tədqiqatlar vasitəsilə əldə etdiyini anlatmışdır. Nizaminin dini mövzuda anlatdıqları da çoxənəmlidir. Onun dövründə islam cəmiyyəti birtərəfdən şialik və sünnilik məzhəbləri arasında gedən mübarizə, digər tərəfdən isə sufilər və şəriətçilər arasındakı mübahisələr.

Açar sözlər: mövzu, ehtiram, tədqiqat, cəmiyyət, mübahisə içərisində çalxalanırdı.

Ключевые слова: общество, спор, исследование, уважение, тема

Key words: topic, respect, investigation, society, argument

Azərbaycanın dahi şairi Nizami Gəncəvi 1141-ci ildə Gəncədə anadan olub. O, Gəncədə doğulub böyüdüyünə görə Gəncəli mənasında Nizami Gəncəvi adıyla tanınıb. Şairin əsl adı İlyasdır. Nizami hələ uşaq ikən atasını, sonra da anasını itirib. Onun tərbiyə və təhsilini dayısı Xacə Ömər özüzərinə götürüb, böyüdü. Böyük şair "Leyli və Məcnun" poemasının müqəddiməsində atası ilə anasını, sonra da dayısını itirməsindən kədərlər içərisində bəhs edir.

Nizami Gəncəvi dayısının himayəsində tək deyil, özqardaşı Qivami Mütərrizi ilə birlikdə yaşayıb. Bugənc qardaşlar, uğradıqları fəlakətə baxmayaraq, öz zamanlarına görə yüksək təhsil alıb, yaxşı yetişiblər. Nizaminin yüksək təhsil alması ona "müdrək" ləqəbinin verilməsindən aydın olur. Onun müdrəkliyini, islam alimləri ilə yanaşı, tanınmış yunan filosoflarını "İsgəndərnamə"də danışdırması, onların dünyanın yaradılışı haqqındakı fikirsistemlərini özünəməxsus şeir dili ilə xülasə etməsi təsdiq edir. Bundan əlavə, şair özşeyrlərində tarixə, müqəddəs dinə, hikmətə, riyaziyyata, astronomiyaya dair geniş məlumata sahib olduğunu göstərib.

Şairin musiqi aləmində geniş biliyə sahib olduğunu Barbədin Xosrov-Pərvizə çaldığı otuz mahnının hərəsini ustalıqla bir beytlə təsvir etdiyindən görürük. Ədəbiyyat sahəsində olan dərin məlumatını "Kəlilə və Dimnə"nin təmsillərinin qırxını qırx beytə sığışdırma bilməsindən anlayırıq. Astronomiya sahəsində böyük mütəxəssis olduğunu isə Məcnunun ulduzlara öz vəziyyətini şərh etməsindən öyrənirik.

Nizaminin əsərlərinə yazdığı müqəddimələrdən çıxan məlumatlardan onun qədim dillərdən pəhləvi, nəsturi, yəhudi dillərini də bildiyini öyrənirik. O özpoemaları üçün topladığı materialları adi və genişyayılan sadə mənbələrdən deyil, qeyd edilən qədim dillərdəki məxəzlərdən dəqiq tədqiqatlar vasitəsilə əldə etdiyini anlatmışdır.

Nizaminin dini mövzuda anlatdıqları da çoxənəmlidir. Onun dövründə islam cəmiyyəti birtərəfdən şialik və sünnilik məzhəbləri arasında gedən mübarizə, digər tərəfdən isə sufilər və şəriətçilər arasındakı mübahisələr içərisində çalxalanırdı. Nizami Uca Allaha inanan, peyğəmbərə bağlı olan sadıq bir müsəlman idi. O, islam cəmiyyətini bu gün belə parçalayan məzhəb və fırqələrin apardığı mübarizənin fəvqündə durandar fanatizm, səbrsizlik və təmkinsizlikdən uzaq kamil bir təbiət və əxlaq sahibi idi. Atamız Nizami israfdan və dünya nemətlərindən sui-istifadədən, bəd əməllərdən və hər cürə düşkünlüklərdən özünü qorumaqla bərabər, həyatı sevir, həyat sevgisində özünəməxsus bir gözəllik tapır, gözəl və mənalı yaşamağı ürəkdən diləyirdi.

Şairin ilk evləndiyi qadın Dərbənd hakiminingöndərmiş olduğu qıpçaqlı bir kənz olub. Nizamibu türk qızını ürəkdən sevib və onunla evlənib(1173-cü il). Canı qədər sevdiyi və əsərləri qədrəstədiyi bircə oğlu Məhəmməd həmin türkgözləndən dünyaya gəlib. "Xosrov və Şirin"iyazarkən (1180-ci il) qıpçaqlı gözəl vəfat edib. Şairdünya ədəbiyyatında misilsiz gözəllik nümunəsikimi yaratdığı Şirinin öz əri Xosrovun cənəziüstündə fədakarlıqla can verdiyini təsvir edərkən,sözü öz sevimli xanımına gətirərək deyir: "O (Şirin), mənim qıpçaqlı Afaqıma bənzərdir". Bəzitedqiqatçıların qənaətinə görə, şair Şirineləməqayisə etdiyi qıpçaqlı həyat yoldaşının adınınAfaq olduğunu bildirmişdir. Eyni zamanda, oğluMəhəmmədin bu qadından doğulduğunu da"türküm köçdü isə də, İlahi, türk balasını Sən özünqoru" sözləri ilə bizə anladır. Şairin oğluMəhəmmədə bəslədiyi sevginin həddi-hüduduolmamışdır. Bu sonsuz sevginin candan sevdiyi ilk arvadına bəslədiyi duyğu və hissiyyatın davamıolmasına heç bir şübhə yeri yoxdur. Şair "türk qadını"na olan bağlılığını "türk balası"nakeçirmişdir.

Eşqin ilahi şairi Nizami Gəncəvi evlənməməsələsində təkavədlı olmağın tərəfdarı idi.Həyatında üç dəfə evlənen şair heç bir zamançoxavədlı olmayıb. Nizami məşhur filosof Sokratındili ilə öyüd-nəsihət şəklində söylədiyi beytlərdənbirində təkavədlılığın məziyyətini özünə xas birüslubla açıqlamışdır: "Sənə yaraşan bir arvad sənəbəstir, çox dostu olan dostsuz qalar. Öz övladınıkamil və ahəngdar görmək istəyirsənsə, öz qəlbinibir ana ilə bir ataya bağla".

Nizami Gəncəvi "İqbalnamə"nin sonunda filosofArximedi başdan çıxaran çinli bir türk gözəlininölümünü təsvir edərkən özünün şəxsi həyatındakıtalesizlikdən şikayət edir. Bu şikayətdən aydın olurki, Şirin surətini yaradarkən öz sevimli Afaqını, Leylini yazarkən ikinci "gövhər"ini, çinli gözəlininmacərasını şərh edərkən də üçüncü "gəlin"iniitirmişdir:

Həzmə çəksəm hər zaman bir dastan,
Çox tühəfdır taleyim, verməz aman!
Saçmağa başlasam ətrafa şəkər,
Sevimli bir dilbərim əldən gedər.
Dadlıca Şirini çün xəlq eylədim,
Çox şəkər bir yarımı dəfn eylədim.
Leylinin çün köşkünə çəkdim hasar,
Başqa bir gövhərimi mən etdim nisar.
Getdi dünyadan yenə bir nazənin,
Oldu cənnətlik bizim tazə gəlin.
Nə qəribə bir tale şairi təqib edib.

Dahi şairimiz Nizaminin həyatı doğulduğu Gəncəşəhərində keçib. O, təvəzökarlıq və qənaətə riayətedərək zahidanə sadə bir həyat tərzilə yaşayıb.Təvəzökarlıq Nizami həyatının ana xətti olub.Firdovsi məşhur "Şahnamə"sini Qəznə sarayındaona ayrılan xüsusi otaqda min bir qayğı içərisindəyazıb, sonra isə qələm haqqı üstündə əfsanəyəçevrilən davası ilə məşhur ikən Nizami bütünpoemalarını Gəncədəki dərvişxanəsinin dörd divarıarasında, heç kəsdən bir şey ummadan yazıbdır. Öz ruzisini isə o, başqalarının "əl süfrəsindən yox," ruzini verən Uca Allahdan gözləyib.

Təvəzökarlıqla eyni mənbədən gələn gözütöxlüqşairə məxsus olan bir məziyyətdir. Onun nəzərindəhər bir adam ancaq öz gözütöxlüğü ilə əslböyüküyünü tapır və yalnız xalqa möhtacolmadıqca azadlığın həqiqi zövqünü dadır. NizamiGəncəvi dövrünün şairlərindən fərqli olaraqhökmədarların qapılarından uzaqlaşib təvəzökar birhəyat tərzində yaşayıb. Dünya şöhrətli şair buhərəkətin hikmətini belə şərh edir: "Padşahınverdiyi maaşdan imtina et, bundan gələcək şeybədbəxtlik və avaralıqdan ibarətdir. Padşahlaoturub-durmaqdan çəkin, çünki bu pambıqla odunmünasibətinə bənzər. Od nə qədər parlaq olsa da, salamatlıq oddan uzaqlarda olar. Pərvanə şamınıışığına can ataraq ona yaxınlaşdıqda yanar."

Şair "Xosrov və Şirin" və "Yeddi gözəl" kimi sarayhəyatı ilə "çalğı" və "içki" məclislərinin incəliklərinəvarıncaya qədər ən parlaq təsvirlərini verə bildiyihalda, belə işrət məclislərinə getməyib, ömründəbir dəfə də olsun ağzına "içki" almayıb və ya özifadəsi ilə desək, o, "dodağı ilə ətəyini şərəbabulaşdırmayıbdır." Bu dediklərimizi həm şair özüpoemalarında qeyd edib, həm də onun həyatıhaqqında məlumat verən alimlər bir ağızdan təsdiqediblər. Belə ki, "İskəndərnamə"ninmüqəddiməsində ilham qaynağı olan Xızırpeyğəmbərə xitab etdiyi beytlərdə bu misralarvardır:

Ey mübarək Xızırım, sanma ki, mən,
Meyi qəsd etmədəyəm "mey" derkən.
Dediyim meylə özümdən keçərəm,
Bu keçişlə o gedər, aləm edərəm.
Tanrının vədi mənim saqımdır,
Qədəhim cəzbə, meyim sevgimdir.
Tutduğum haqq yola and olsun kim,
Dəyməmişdir meyə ağzım, ətəyim.

Şairin səmimi şərhinə görə, haram olmayan ağılapozğunluq deyil, ancaq aydınlıq verən ilahi bəşərəbdir - elə bir şərəb ki, onun verdiyi sərxoşluqcazibəsi ilə şair özündən 800 il sonra beləoxucularını öz sənətinin cana hopan nəşəsi ilə "məsti-bihuş" etməkdədir.

Dahi şair "İskəndərnamə"də öz vəziyyətini təsviredərkən bildirir ki, o, "Allaha sığınmaqdan başqaqayğısı olmayan bir mütəfəkkirdir" və sonra özünüməşhur yunan filosofu Sokrata bənzədir. İnzivadayaşayan şair ona göstərilən ehtiram və etibarınsəbəbini yenə Sokratın cümləsi ilə şərh edir: "İnsanlar onlardan qaçanlara daha çox meyledərlər."

Nizami Gəncəvi beş böyük məsnəvisindənbirincisini - "Məxxənül-əsrar"ı 1160-cı ildə yazıb. O zaman şair 20 yaşında olub. "Məxxən" onun ilk əsəri deyildir. O vaxtlarda şair sufiyanə qəsidələri, qəzəlləri və başqa şeirləri ilə artıq yaxşı tanınan bir sənətkar idi. Son böyük əsəri olan"İskəndərnamə"ni 1201-ci ildə yazıb. Bu tarixdəndörd və ya beş il sonra təsvir etdiyi bütünqəhrəmanları kimi o da kədərli bir aqibətə uğrayıb.İskəndərin və onun ətrafındakı yunan filosoflarınınölümünü bir-bir təsvir edən şair öz ölümünü dətəsəvvür edib və: "Onlar yuxuya getdikləri kimiNizami də yatdı", - deyibdir. Bu tarixi insanımız 63 ilə yaxın ömrünün yarım əsrlik bir qismini sənət, hikmət və insanları düz yola sövq etməyə sərf edib.Nəhayət, öz sözləri ilə desək, 1204-cü ildə o, "müvəqqəti qəlbini tərk edərək əbədiyyətəqovuşub".

Beləliklə, dünyanın ölməzləri sırasına girən Nizami, həyatında arzu etdiyi kimi, ömrünün sonuna qədərözünə sadıq qalan şəxsiyyəti ürfan əhlinin məneviziyyətəgahı olub.

Ədəbiyyat

- 1.Nizaminin dövrü və həyatı.- Bakı: Elm, 2021.- 224 s. Rzasoy, Seyfəddin ... VII cild: Qılınç və qələm: Nizaminin həyat və dövrünə aid tarixi roman
- 2.Mirzə Məmməd Axundzadə "Şeyx Nizami",1909,Gəncə
- 3 Mətanət İbrahimova "Nizami Gəncəvi" Bakı 2002

ОСНОВНЫЕ ТЕМАТИЧЕСКИЕ ИСТОЧНИКИ НИЗАМИ ГЯНДЖАВИ

Мамедова Сусанбар

Резюме

Из информации предисловий к произведениям Низами мы узнаем, что он знал также такие древние языки, как пехлеви, несторианский и идиш. Он пояснил, что материалы, собранные им для своих автопоэм, он получил не из обычных и

распространенных простых источников, а из источников на упомянутых древних языках путем точных исследований.

То, что Низами объяснил о религии, также очень важно. В его время исламское общество потрясло борьба между шиитскими и суннитскими сектами, с одной стороны, и споры между суфиями и шариатистами, с другой.

THE MAIN THEAMATIC RESOURCES OF NIZAMI GANDJAVI

Mammadova Susanbar

Summary

From the information from the prefaces to Nizami's works, we learn that he also knew ancient languages such as Pahlavi, Nestorian, and Yiddish. He explained that he obtained the materials he collected for his autopoems not from ordinary and widespread simple sources, but from sources in the mentioned ancient languages through accurate research.

What Nizami explained about religion is also very important. During his time, the Islamic society was shaken by the struggle between the Shia and Sunni sects on the one hand, and the disputes between Sufis and Shariatists on the other.

Rəyçi: Budaqov Hüseyin

ATU-nin fəlsəfə kafedrasının 28 dekabr 2023 cu il tarixli iclasın 04 sayılı protokolu

Daxil olduğu tarix 29 dekabr 2023 cu il